

Luka Mičeta

Sulejman,
Hurem
i Srbi

■ Laguna ■

Copyright © 2012, Luka Mičeta
Copyright © ovog izdanja 2012, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom
pomažete razvoj projekta odgovornog
korišćenja šumskih resursa širom sveta.

SW-COC-001767

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

*Anji Drulović,
koja me je podstakla da napišem ovu knjigu*

Sadržaj

UMESTO UVODA	11
------------------------	----

EVROPA U XVI VEKU	15
-----------------------------	----

Zvezdani trenuci čovečanstva (17) • Pomorska otkrića i neutrašivi moreplovci (23) • Erazmo, Luter, Kopernik, Galilej i Đordano Bruno u sukobu sa Katoličkom crkvom i papama (28) • Mikelandelo, Leonardo, Holbajn i najneobičnija ličnost XVI veka – Nostradamus (39) • Srpski kralj Milutin i prve srpske pobede nad Osmanlijama (46) • Namera cara Dušana da osvoji Carigrad i prvi srpski porazi od turskih trupa (55) • Pogibija braće Mrnjavčevića i uloga despota Stefana Lazarevića u spasavanju Srbije (67) • Sudbina velikog vezira Mahmud-paše Anđelovića i njegovog rođenog brata srpskog velikaša Mihajla Anđelovića (77) • Evropa i uticaj Turske na svetsku politiku (82) • Rusija i Ivan Grozni (86) • Engleska i Henri VIII (91) • Car Karlo V Habzburški, jedini pravi takmac Sulejmana Veličanstvenog (94)

OSMANSKO CARSTVO	99
----------------------------	----

Osmanovići i titula halife (101) • Turski dvor i njegovo funkcionisanje (107) • Kul ili robovski sistem i devširma,

odnosno danak u krvi (110) • Srpska pravoslavna crkva i Osmansko carstvo (115) • Položaj Jevreja u Turskoj imperiji (128) • Zakoni, privreda i društvo za vreme Sulejmanove vladavine i suđenje Mula Kabizu (133)

VELIKI TURČIN – SULEJMAN VELIČANSTVENI . 141

Nemirno spava krunisana glava (143) • Janičari i Sulejmanovo stupanje na presto (148) • Opasivanje Osmanovom sabljom i ustoličenje novog sultana (153) • Sudbina careva u „carici gradova“ gde guja peca trn a trn bode guju (159) • Crkva Svete Sofije, ta nebesa na zemlji, postaje džamija (167) • Razilazak Rima i Konstantinopolja, pravoslavlja i katolicizma (173) • Šizma, *filioque* i polemika Palame i Varlaama oko isihazma (184) • Vizantijsko carstvo, carstvo koje je trajalo 1123 godine i 18 dana (194) • Legenda o beogradskom vrapcu (202) • Osvajanje Rodosa i antička drama jedne Grkinje (210) • Sulejman postavlja Ibrahim-pašu za velikog vezira (215) • Bitka na Mohaču i osvajanje Ugarske za dva sata (222) • Smrt Sulejmana Veličanstvenog i uloga velikog vezira Mehmed-paše Sokolovića (234)

HUREM-SULTANIJA – CARICA HAREMA 243

Položaj žena u XVI veku (245) • Harem, taj odblesak raja na zemlji i žene savršenije od cveća (249) • Haremski evnusi i pravila za ulazak žena u sultanov krevet (255) • Sodomija i kažnjavanje homoseksualaca u Evropi i Turskom carstvu (261) • Nesrećna sudbina sultanije Mahidevran i njene dece (266) • Pojava robinje Hurem i njena svađa sa Mahidevran-sultanijom (272) • Princ Mustafa, Sulejman i Ibrahim-paša (278) • Ibrahim-paša se zaljubljuje u mladu robinju Muhsinu (283) • Ubistvo princa Mustafe i veliki vezir Rustem-paša Opuković (289) • Najstrašniji stanovnici saraja, mutavci koji su davili nepodobne (295) • Smrt Hurem-sultanije i tuga Sulejmana Veličanstvenog (301)

UMESTO ZAKLJUČKA:	
SULEJMAN, HUREM I IBRAHIM	305
Tri velike ličnosti najslavnije epohe Osmanskog carstva (307) • Ibrahim-paša i Hurem-sultanija (309) • Sultan Sulejman i Hurem-sultanija (315)	
<i>O autoru.</i>	321

Umesto uvoda

Ova kratka studija o vremenu i životu sultana Sulejmana Veličanstvenog i Hurem-sultanije nužno govori i o Srbima na čiju su istoriju, kulturu i karakter Turci sudbinski uticali.

Prvi put će turske ordije doći na srpske teritorije na poziv kralja Milutina tokom njegove borbe za vlast protiv brata Dragutina. Milutin će potom biti i prvi srpski vladar koji će potući osmanske trupe i u tu čast sagraditi Crkvu svetih arhanđela Mihaila i Gavrila u Jerusalimu, koja je po mišljenju ruskog arhimandrita Porfirija Uspenskog „najlepši manastir Svetog grada“.

Sa Turcima teške borbe će, doduše neuspešno, voditi car Dušan, kralj Vukašin i despot Uglješa Mrnjavčević, knez Lazar...

Ali i Srbi će bitno uticati na razvoj i istorijska zbivanja u Turskom carstvu.

Srbi će kao vazali, posebno despot Stefan Lazarević, dati odlučan doprinos opstanku Osmanlija u bici kod Nikopolja, ali i kod Angore, kada je srpski despot spasao i iz obruča izvukao princa Sulejmana. Posle smrti sultana Bajazita I,

otpočele su borbe za vlast njegovih sinova Mehmeda, Ise, Muse i Sulejmana. Mehmed je porazio Isu, a Musa Sulejmana, da bi na kraju Mehmed pobedio Musu. Tokom ovih dinastičkih borbi, despot Stefan je imao značajnu ulogu u Musinoj pobedi nad Sulejmanom, a posebno, zajedno sa Đurđem Brankovićem u Mehmedovoj pobedi nad Musom.

Vojvoda Jakša od Breznika je u pratnji svoje dvojice sinova Dmitra i Marka Jakšića i sa srpskim oklopnicima bio na strani sultana Mehmeda II kada su Turci osvojili Carigrad, tu „zenicu hrišćanske vere“.

S druge strane, srpska deca, koja su nasilno, takozvanim dankom u krvi, odvođena u Carigrad, postajala su ugledni turski dostojanstvenici dramatično utičući na sudbinu Osmanskog carstva*. Tokom vladavine Sulejmana Veličanstvenog, u najsjašnjem periodu Turske imperije, službeni jezik pored turskog bio je i srpski. Luidi Basano Zadranin zapisao je da je Sulejman Veličanstveni smatrao da nije potrebno govoriti mnogo jezika i da je bio „uveren da mu je dovoljno znati svoj turski i srpski“.**

Prvi osmanski veliki vezir koji nije bio Turčin, Mahmud-paša Anđelović, služio je jednog od najvećih turskih sultana, Mehmeda II Osvajača. Bio je inače rođeni brat srpskog velikaša Mihaila Anđelovića, koji će imati ključnu ulogu u poslednjim danima srpske despotovine. Osvajanje srpske despotovine, odnosno Smedereva 1459. godine, sultan Mehmed II Osvajač prepustio je upravo Mahmud-paši Anđeloviću.

* Pored termina Osmansko carstvo (koji je jedini potpuno tačan naziv za carstvo Osmanlija), autor je koristio i opšteprihvaćene sinonime: Tursko crastvo, Otomanska imperija, Otomansko carstvo, Turska imperija.

** Hrvatski filolog i slavista Vatroslav Jagić, u svojoj *Historiji književnosti naroda Hrvatskoga i Srbskoga* iz 1867. godine, potvrđuje ovaj navod Luiđija Basana Zadranina i kaže da tokom XV i XVI veka „bijaše jezik srbski čak jezikom diplomatskim turskoga, ugarskoga i rumunskog dvora“.

Veliki vezir Rustem-paša Opuković, „paša koji se nikad nije smejao“, miljenik Hurem-sultanije, bio je, kako svedoči Bernard Navađero, „po narodnosti Srbin, iz jednog sela kraj Sarajeva“, i u dva navrata presudno je uticao na izbor turskog prestolonaslednika. Organizovao je ubistvo princa Mustafe, sina sultanije Mahidevran, a potom i princa Bajazita, sina Hurem-sultanije.

Okrutni i bezdušni Lala Mustafa-paša Sokolović, produžena ruka Rustem-paše Opukovića, biće surovi i ključni saučesnik prilikom dovođenja na presto princa Selima kao naslednika Sulejmana Veličanstvenog.

Legendarni veliki vezir Mehmed-paša Sokolović, koji je mletačkom ambasadoru Marku Antoniju Tjepolu rekao da je „potomak despota Srbije“, bio je poslednji veliki vezir koji je služio Sulejmana Veličanstvenog.

Sultanija Mara Branković, ćerka despota Đurđa Brankovića i žena Murata II, svojim diplomatskim misijama dala je vanredan doprinos u presudnim momentima po Tursko carstvo, kao kada je, na primer, na zahtev sultana Mehmeda II Osvajača, pregovarala o miru sa Mlečanima i 1471. godine lično, kako kaže Donald Nikol, odvela mletačkog izaslanika na osmanski dvor.

Ovo je takođe i priča o velikom XVI veku, o vladarima i umetnicima koji su bili savremenici Sulejmana Veličanstvenog, kao i o onim previranjima i događajima koji su po Srbe, njihovu istoriju i religiju bili od sudbinskog značaja.

L. M.

U Beogradu, na Krstovdan 2012.

EVROPA U XVI VEKU

ZVEZDANI TRENUCI ČOVEČANSTVA (17) • POMORSKA OTKRIĆA I NEUSTRAŠIVI MOREPLOVCI (23) • ERAZMO, LUTER, KOPERNIK, GALILEJ I ĐORDANO BRUNO U SUKOBU SA KATOLIČKOM CRKVOU I PAPAMA (28) • MIKELANĐELO, LEONARDO, HOLBAJN I NAJNEOBIČNIJA LIČNOST XVI VEKA – NOSTRADAMUS (39) • SRPSKI KRALJ MILUTIN I PRVE SRPSKE POBEDE NAD OSMANLIJAMA (46) • NAMERA CARA DUŠANA DA OSVOJI CARIGRAD I PRVI SRPSKI PORAZI OD TURSKIH TRUPA (55) • POGIBIJA BRAĆE MRNJAVČEVIĆA I ULOGA DESPOTA STEFANA LAZAREVIĆA U SPASAVANJU SRBIJE (67) • SUDBINA VELIKOG VEZIRA MAHMUD-PAŠE ANĐELOVIĆA I NJEGOVOG ROĐENOG BRATA SRPSKOG VELIKAŠA MIHAJLA ANĐELOVIĆA (77) • EVROPA I UTICAJ TURSKE NA SVETSKU POLITIKU (82) • RUSIJA I IVAN GROZNI (86) • ENGLJESKA I HENRI VIII (91) • CAR KARLO V HABZBURŠKI, JEDINI PRAVI TAKMAC SULEJMANA VELIČANSTVENOG (94)

Zvezdani trenuci čovečanstva

Govoriti o Sulejmanu Veličanstvenom, a samim tim i o Hurem-sultaniji, van konteksta njihove epohe ne bi bilo ni pravično ni ispravno, jer su njih dvoje, jer je ljubav jednog cara i jedne robinje – kroz vekove praćena snažnom aromom mističnosti koju može da podari samo orijentalna mašta uobličena u zamamnu istočnjačku bajku – obeležila i nadživela kako njihovo moćno carstvo tako i njihovu kolosalnu epohu.

Kakav je to bio vek u kome je jedan despot azijskog tipa, sultan koji je hteo da porobi Evropu, dobio od te iste Evrope izuzetan epitet – Veličanstveni? Kakva je to bila pojava, kakvo je njegovo delo, koje u Evropi nije izazivalo manje poštovanja od straha koji je u njoj budio? Kakav je to bio čovek koji je u haremu imao tri stotine žena, a voleo samo jednu i bio joj do smrti veran?

Ali, bez obzira na sve to, tek kada se jedna ličnost i njeni uspesi uporede sa ličnostima koje su bile njegovi savremenici, i njihovim delima, kada se velikani odmere i u slavi i u nedaćama, kada im se uporede dometi i sudbine, može

se dobiti jasnija i potpunija slika jedne genijalne istorijske ličnosti i svega onoga što je ona stvorila.

Dakle, vek Sulejmana Veličanstvenog i Hurem-sultanije bio je vek kome bi mnogo bolje nego XX veku, kome su inače posvećene, pristajale reči Osipa Mandeljštama: „Zveri moja, veku moj lepi!“

Ovaj čudesni vek bio je presudan u razvoju evropske nadmoći u svetu, kada se pred očima evropskog čoveka otvaraju horizonti prostranstava Novog sveta, ali i novi horizonti uma.

Bio je to vek u kome je svet, ogrezao u zločinima, plivao u krvi od Moskve do Londona, od Pariza do Stambola... Vek osvajača, tih ubica na veliko, kada je samo sablja sablju držala u kanijama, kada je plamen lomača odnosio najizuzetnije umove. Istovremeno, bio je to i vek zvezdanih trenutaka čovečanstva u slikarstvu, muzici, vajarstvu, književnosti...

Međutim, to je bio i vek u kome je hrišćanstvo u Evropi definitivno dobilo novog i opasnog podstanara, kada islam i Osmansko carstvo ostavljaju snažan pečat u evropskoj politici i kulturi.

Turci su, stigavši do Beča, ozbiljno zapretili hrišćanskoj Evropi svojom verom i svojim vrednostima. Pojavivši se na evropskom tlu dva veka pre nego što će hrišćanstvo iz temelja uzdrmati protestantizam, Turci su, kao narod vere, kao muslimani, kao inkarnacija islamske opasnosti i „sadašnji užas sveta“, kako je govorio elizabetanski istoričar Ričard Nouls, i bez obzira što ih nije karakterisala brojnost, svoju državu širili uporedo i na istoku i na zapadu. Muslimani su verovali da im je Bog zadao dužnost da šire svoju veru i oružjem. *Kuran* je prizivao vernike da „ne misle da su mrtvi oni koji budu ubijeni za Alaha. Oni su živi i Alah se o njima dobro stara...“

Vek kasnije, Žan Kopen, francuski putnik i profesionalni vojnik, pisao je o otomanskoj sili obraćajući se „svim vladarima hrišćanskog sveta“:

„To je bujica koja nas neprestano ugrožava, koja se daleko izlila i sprema se da preplavi čitavu Evropu, kao što je to učinila sa najvećim delom Azije.“

Rečju, kada se Orijent probudio sa Osmanovićima, Zapad više nije mogao da spava.

Strogo politički gledano, bilo je to stoleće nastajanja *teritorijalnih država*, za razliku od prethodnih vekova kada su dominirali gradovi-države na obalama Sredozemnog mora, kao što su Venecija, Đenova, Dubrovnik... Jer, čak i Vizantijsko carstvo bilo je, tvrdi čuveni francuski istoričar Fernan Brodel, prošireno predgrađe samo dva grada – Cari-grada i Soluna.

Jedna od tih država u XVI veku bilo je i carstvo Sulejmana Veličanstvenog, Osmansko carstvo, carstvo izrazito vojničkog karaktera, u kome je način vladanja, kako kaže engleski putopisac Pol Riko, bio postavljen „u skladu sa načelima koja su se najbolje prilagođavala vojničkoj disciplini“. Osmansko carstvo se, po mišljenju uglednog vizantologa sa Harvarda Frensis Dvornika, upravo u tom pogledu razlikovalo od političkih zajednica na Zapadu – „sve je bilo prožeto vojničkim duhom, čak i upravni sistem“.

Međutim, Peter Štern fon Labah, austrijski ratni sekretar koji je napisao hroniku opsade Beča 1529. godine, svedoči da je Osmansko carstvo bilo „po svom državnom uređenju daleko ispred evropskih zemelja“.

Takođe, Pol Kenedi, profesor na Jeju, smatra da je Turška imperija bila mnogo više od ratne mašine: „Osmanlije su uspostavile jedinstvo državne vere, kulture i jezika u oblasti većoj od Rimskog carstva i nad ogromnim brojem

potčinjenih naroda... Pod uspešnim vođom, kakav je bio Sulejman, snažna birokratija je nadgledala četrnaest miliona podanika – u vreme kada je Španija imala pet miliona, a Engleska tek dva i po miliona stanovnika.“

Šesnaesti vek je, dakle, bio vek uspona Osmanlija na Istoku ali i Habzburgovaca na Zapadu. Po rečima nemačkog istoričara Leopolda fon Rankea, bio je to dvostruki uspon ali jedna te ista priča. Bilo je to doba dvojice izuzetnih vladara, Karla V Habzburškog i Sulejmana Veličanstvenog, čije će se sudbine i ambicije tokom ovog veka često susretati i ukrštati, dramatično obeležavajući evropsku istoriju. „Kompleksna borba za teritorije, ali i za um Evrope“, rekao je jednim sličnim povodom Mark Mazover, profesor istorije sa Londonskog univerziteta.

Osim carstva Habzburga, Osmansko carstvo je bilo jedino carstvo koje je tako dugo trajalo pod upravom samo jedne dinastije. Osmanovići su sačuvali tron tokom šest stotina četrdeset četiri godine, od 1280. do 1924. godine, a carstvo dinastije Habzburga održalo se godinu dana duže – šest stotina četrdeset pet godina, od 1273. do 1918. godine.

Na samom početku XVI veka, većina stanovnika Evrope živela je na selu – samo pet gradova imalo je više od 100.000 stanovnika. Bila je velika nestašica hrane, cene su vrtoglavo rasle od Palerma do Stokholma, od Engleske do Rusije... U Portugaliji su seljaci živeli nimalo bolje od crnačkih robova dovođenih iz Novog sveta, a polovina stanovnika skoro svakog evropskog grada živela je u bedi. Dolazilo je do velikih pobuna u „siromašnoj revolucionarnoj mašti veka“. Opštem porastu cena prethodio je, po mišljenju poznatog ekonomiste Jozefa Šumpetera, veliki priliv bogatstava iz Novog sveta.

Glavni grad Osmanskog carstva Carigrad bio je za to vreme ogroman grad. Tokom Sulejmanove vladavine, imao

je oko 600.000 stanovnika od kojih su, kako se računalo, više od dve petine bili „nevernici“. Dimitri Kicikis, profesor istorije na univerzitetu u Otavi, podseća da je u Osmanskom carstvu, sve dok Osmanlije nisu osvojile arapske zemlje 1517. godine, dominirao pravoslavni milet, a da tek posle ovih osvajanja muslimani postaju većinsko stanovništvo.

Pismo je iz Pariza do Carigrada putovalo najmanje tri nedelje. Morem, od Marselja ili Tulona do Carigrada putniku je trebalo bar mesec dana. Posle osmanskog uspostavljanja saveza sa Francuzima, u Carigradu su se mogli videti i ljudi drugih zanimanja, a ne samo trgovci, kao i prvi poslanici Venecije, potom Francuske, Rusije...

Zbog najizraženijeg francuskog prisustva, naročito od početka Sulejmanove vladavine, zajedničko ime za sve Evropljane po levantskim lukama bilo je *Franci*. Postojao je i međunarodni jezik *franka* (*lingua franca*). Bila je to čudna mešavina francuskog, španskog, italijanskog, arapskog i turskog jezika. Bio je to jedan osoben i živopisan svet koji se danas, nimalo slučajno, naziva civilizacijom Mediterana.

Tokom XVI stoleća, tog sjajnog veka briljantnih ljudi i izuzetnog stvaralaštva, veka Sulejmana Veličanstvenog, rođeni su, da pomenemo neke ličnosti koje su obeležile ne samo svoje doba: Piter Brojgel Stariji, Paolo Veroneze, Mišel de Montenj, El Greko, Rišelje, Servantes, Torkvato Taso, Đordano Bruno, Frensis Bekon, Vilijem Šekspir, Galileo Galilej... A umrli: Vasko Nunjes de Balboa, Rafaelo, Nikolo Makijaveli, Tomas Kromvel, Albreht Direr, Tomas Mor, Ernan Kortez, Erazmo Roterdamski, Kolumbo, Frančesko Gvičardini, Paracelzus, Vasko da Gama, Martin Luter, Nikola Kopernik, Fransoa Rable, Fransisko Pizaro, Ignasio Lojola, Magelan, Žan Kalvin, Mikelandelo, Bramante, Nostradamus...